

VARIA

Bibliopolium

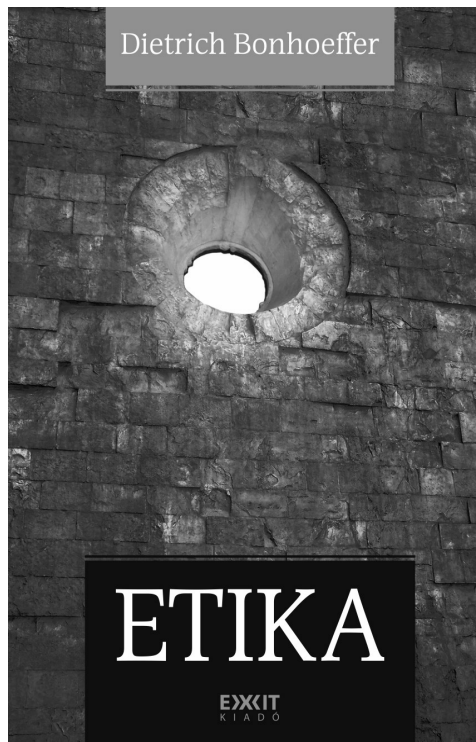
Dietrich Bonhoeffer: *Etika*.

Második, átdolgozott kiadás. Fordította és jegyzetekkel ellátta:
Visky S. Béla. Exit Kiadó, Kolozsvár 2021, ISBN 9786069091135, 328 old.

Dietrich Bonhoeffer *Etika* című könyve nem könnyű olvasmány. Ha ma, az első kiadás elfogyott 1500 példánya után a második kiadást ünnepelehetjük, az reménység szerint azt jelenti, hogy van igény színvonalas teológiai könyvekre.

*Néhány szóban
a teljes magyar fordítás keletkezéséről*

Egy közös tanulmányozás során merült fel annak gondolata, hogy az 1980-as évekbeli magyarországi szemelvényes kiadások után megszülethetne az *Etika* teljes magyar fordítása. A Holland Lelkipásztor-továbbképző Intézet és a Romániai Országos Református Lelkészerterkezleti Szövetség györgyfalvi, immár 18 éves múltra visszatekintő önkéntes lelkipásztor-továbbképzése azt a csoportos tanulási módszert gyakorolja, hogy tíz-húsz lelkipásztor szövegrészleteket olvas szakelőadók bevezető vagy felvezető előadása nyomán, majd ezeket szintén a szakelőadók irányításával, moderálásával beszél meg, illetve vitatják meg. 2013 és 2015 között ezen a holland–magyar lelkipásztor-továbbképzésen foglalkoztunk Bonhoefferrel három ízben. *Etikáját* 2014-ben olvastuk és beszéltük meg, és az egyik ilyen györgyfalvi találkozón

született meg az ötlet, hogy illene elkészíteni a könyv teljes magyar fordítását. Ezt az igényes munkát Visky S. Béla vállalta magára, kiadását pedig az Exit Kiadó, amely a lelkipásztori gyakorlatban és teológiai oktatásban használható, illetve használandó teológiai művek fordíttatását és megjelentetését tűzte ki céljául. Örvendünk, hogy az Exit Alapítvány titkárát, Ries Nieuwkoopot e könyvbemutató alkalmával is körünkben köszönhetjük.

Az Etika

Az *Etika* Dietrich Bonhoeffer világszerte legismertebb műveinek egyike. Ezen a teológiai munkáján dolgozott utoljára. Úgy gondolta, vagy úgy tervezte, hogy ez lesz élete műve.

1940 nyara végén sikerül elkezdenie a könyvéhez készült tervei kivitelezését. Bonhoeffer tevékenységének köre nagyon korlátozottá lett azáltal, hogy ellehetetlenítették a Hitvalló Egyház lelkipásztorjelöltjeinek gyakorlati képzését. Ezenfelül egész Németország területére érvényes beszédtilalmat kapott. Mindezek azt is eredményezték, hogy több időt fordíthatott könyvének megírására.

1940 szeptemberéből maradt fenn a könyvről néhány tartalomjegyzék formájú jegyzet Bonhoeffer kezírásával. Néhány cím bekerült a végső műbe, mások meg nem. A címről is gondolkozott. Még nem készült el vele, de az utolsó változat, amellyel eléggé megelégedett volt, így hangzik: *Útkészítés és bevonulás*. Ez lett a Visky S. Béla fordításának alcíme.

A holland kiadás, amelynek Wilken Veen Bonhoeffer-kutató, az amsterdami Leerhuis (Bibliaiskola) vezetője, a györgyfalvi továbbképzők rendszeres vendége és Gerard C. den Hertog, az Apeldoorni Református Teológia egykori szisztematikateológiai professzora által írt bevezető tanulmányát és az egyes fejezeteket felvezető magyarázatait fordíthattam, ezt a címet kapta, *Ösztönzések egy etikához*. Azért fogalmaztak így, mert „ez a könyv nem az

az *Etika*, amelyet Bonhoeffer akart kiadni” – olvassuk Eberhard Bethge első kiadásának előszavában. Mind a holland kiadás címe, mind pedig a magyar kiadás alcíme jogos és szükséges, mert Bonhoeffer nem egy elkészült, befejezett művet hagyott hátra, amikor 1943-ban letartóztatták, hanem jegyzetek és néhány teljesen elkészült fejezet gyűjteménye. Ugyanakkor a magyar alcím Dietrich Bonhoeffer etikai felfogásának egyik alapgondolatát hordozza: *az utolsó előttiben élünk és az utolsóban hiszünk*. Krisztus az Úr a földi birodalom felett is (a Barmeni Hitvallás fogalmazása), de ez természetesen nem azt jelenti, hogy ne lenne különbség Isten országa és a világ között. E kettőt nevezi Bonhoeffer végső és végső előtti valóságnak. A végső dolgok határozzák meg a végső előttiakat.

Egyébként egy kisebb csoda, hogy a könyv valamilyen formában megszületett. Ugyanis amikor Bonhoeffert letartóztatták, lefoglalták a szobájában talált kéziratok egy részét, köztük a készülő könyvének részeit is. Jó, hogy nem találhatták meg minden olyan írását, amelyet időközben már elkészített az *Etikára* való tekintettel. Tudniillik abban az időszakban már tudatosan több helyszínen „tárolta” írásait és könyvtárát. A világháború után kollégája, barátja és életrajzírója, Eberhard Bethge gyűjtötte össze ezeket az elásott, illetve padláson elrejtett kéziratokat, és még a Gestapo levéltárából is visszakerült egy jó adag az elkobzott kéziratok-

ból. Bethge tehát ezekből szerkesztette össze azt a gyűjteményt, amely első ízben 1948-ban jelent meg Németországban.

Még súlyosabban nyomott volna a latban, hogy Bonhoeffer konkrétan és kritikusan nyilatkozott a nemzeti-szocialista gondolkodásról, amely a népet, az eutanáziát és a felettes hatalom határa kérdését illeti, és eljutott a forradalom lehetőségéig. Írás közben tehát kényelmetlen zsonglörködésben találta magát, és ezért az írásmódjában mindig van valami leplezettség. Használ tehát, ha olvasás közben mindig szem előtt tartjuk a konkrét helyzetet, és a sorok között is olvasunk. Ebben segítenek a holland kiadásból fordított bevezetések a fejezetekhez.

A német kémelhárításban vállalt szerepe sok utazással járt. (Ebbe a Hitler-ellenes csoport javaslatára lépett be, hogy elkerülje a frontszolgálatot). Így az utazások között dolgozott a könyvén. Az a kérdés foglalkoztatta, hogy mit tegyen az egyház, és mit tegyen az egyén a nemzetiszocialista Németországban? Krisztust kell követnie, ezt már a *Követésben* megírta. De hogyan kell ennek konkrétan történnie? Bonhoeffer korábban a dogmatikában és ekkleziológiában volt otthonos. Nem etikusként volt ismert. Etikáját ennek az áldatlan állapotnak a kényszere alatt írta. Azzal, hogy részt vesz a Hitler-ellenes összeküvésben, a jellegzetes erények és parancsolatok sorát szegi meg: a szülőföld szeretetét, a hűséget, az igazmondást, s végül, de nem utolsósorban

a Ne ölj! parancsolatot. Ez fontos szerepet játszik az *Etika* megírásában.

Bonhoeffer *Etikája* szakít azzal a hagyománnyal, amely egyfajta receptgyűjteményt értett egy etikai művön: mit szabad, és mit nem szabad tenni? Ezekről úgy nyilatkozott, hogy etikai értelemben többet lehet tanulni Cervantes *Don Quijotéjától*, mint sok etikai kézikönyvből.

Bonhoeffer azt mondta Manfred Roedernek, az őt tegeli fogsága idején vallató ügyésznek, hogy egyháza kérte fel arra, hogy egy konkrét etikát írjon a *Követés* folytatásaként. Bonhoeffer viszont már kezdettől fogva tudta, hogy egy konkrét etika önmagában még nem képezi a Hegyi Beszéd magyarázatának, a *Követésnek* a folytatását. A Hegyi Beszédet olyan értelemben gyakorlatba kell ültetni, hogy abban Krisztus ma is az ő követésére szólítja fel az embereket. Hogy mit jelent a gyakorlatban a követés, s hogy milyen döntéseket kell meghozni, azt csak úgy, egyszerűen nem lehet leszűrni a Hegyi Beszédből, mert azt az a valóság is meghatározza, amelyben élünk.

A jó keresésének kérdésével minden ember szembesül. A keresztyén ember számára ez azt jelenti, hogy keresem, mit kíván Isten konkrétan tőlem. Isten maga a forrása minden jónak, mint aki Krisztusban megbékéltette magával a világot. Bonhoeffer ezért sorakoztatja fel az első fejezetnek címében egy keresztyén etika legfontosabb alkotóelemeit: *Krisztus, a valóság és a jó*. A kulcsszó pedig valóság lesz. De nem a minket körülvevő pusztá

valóság, hanem Isten valósága Krisztusban. Ezt a valóságot Bonhoeffer „Isten-valóságnak”, olykor „Krisztus-valóságnak” nevezi.

Ez a fejezet az *Etikának* egyféle bevezetéseként, felvezetéseként is szolgál, ezért Bonhoeffer itt vitába száll „két birodalom” és a „teremtési rendek” fogalmával, amelyek központi helyet foglalnak el a lutheránus teológiában. Egyébként meg van győződve, hogy ezek a kifejezések nem vezethetők vissza Lutherhez, tehát valójában nem lutheriek. Ezért beszél „pszeudolutheranizmusról”, és a „Krisztus-valóság” kifejezéssel javítja ki a „két birodalom” elméletét, vagyis azt, hogy az egyház és az állam egymástól hermetikusan elválasztott rekeszek, osztályok. A „Krisztus-valóság” kifejezéssel azt nyomatékosítja, hogy a két birodalom közötti ellentét Krisztus által győzetett le, amint ezt a II. Bármeni Hitvallás is megfogalmazza. Jézus Krisztus nemcsak az egyház Ura, hanem a világé is. Bonhoeffernél a *mandátumokról* szóló tan váltja fel a teremtési rendeket. Mivel a teremtési rendek nem részei a teremtésnek, nem szentségek, hanem mandátumok, vagyis olyan megbízások, amelyeket Isten rendelt az ember számára, hogy ezekben éljenek. Önmagukban tehát nem szentek, hanem a helyes használatuk által szenteltetnek meg. Emellett Bonhoeffer *csak négy* mandátumot ismer: *házasság, munka, világi felsőbb-ség és egyház*. Hiányzik ebből a sorból a *nép* és az *állam*, a pszeudolutheranizmus teológiájának két legnépszerűbb kifejezése.

A 2. fejezet első bekezdése feltűnő azonosságot mutat az előző fejezet első bekezdésével. Ez egy „újrakezdést” sejtet. A *sikeréről* című alfejezet egyike a legmegragadóbb részleteknek. Bár nem említi nevet, teljesen bizonyos, hogy Bonhoeffer elsősorban Adolf Hitlerre utal a sikeres szóval, aki ugyanúgy mintája az előző bekezdés „embergyűlölő”-jének. Amikor ezt a fejezetet írta, Hitler hatalma csúcán állt. Hitler egy időben embergyűlölő és sikeres, mivel azonban sikeres, nem róják fel neki az embergyűlölő kegyetlenségeit. Nem tehetsz szemrehányást a sikeresnek, mert sikere igazolja, hogy igaza van – érvel Bonhoeffer. Vele szemben végeredményben csupán a megfeszített Jézus Krisztus alakja áll, aki ilyenformán mintaképe a siker hiányának. Ő mindenek ellenére sohasem vetette meg az embereket és az emberi életet, hanem Isten kiengesztelő szeretetének a megtestesítője. A sikeres embergyűlölő ellen csak az kezdhet valamit, aki hívőként életmódjában Krisztus alakját ölti magára, és így másokkal együtt, akik ugyanígy hisznek és cselekednek, Jézus Krisztus testvére lesznek a világban.

Zárszó

Miért időszerű Bonhoeffer ma is? Két részletet idézek az oktatással, illetve a felsőbbbséggel szembeni engedelmesség kérdésével kapcsolatban:

„Életünk etikai értelemben viszonylag veszélytelenné vált azzal, hogy kényyszerűen betagolták egy bizonyos oktatási és hitvallásbeli eszmei keretbe,

amelyben gyermekkorától fogva megfosztják az embert személyi-etikai természetétől, és elrabolják szabadságát, morális teremtőerejét. Ez olyan torzulás, amely mélyen ott rejlik modern társadalmi rendünkben, és amelyet csupán a felelősség alapvető fogalmának felmutatásával ellensúlyozhatunk.” (175. old.)

„A keresztyén ember engedelmes-ségének kötelezettsége addig tart, amíg a felsőbbség közvetlenül nem kénysze-

ríti, hogy szembeszegüljön az isteni paranccsal; amíg tehát a felsőbbség nem tagadja meg nyilvánosan isteni megbízatását, ami miatt elveszíti igényének jogosságát.” (266. old.)

Sógor Géza

(Elhangzott 2021. június 24-én a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben megrendezett könyvbemutatón.)